

انقلاب اسلامی ایران

(ویراست چهارم)

جمعی از نویسندگان

جمعی از نویسندگان، -

انقلاب اسلامی ایران / جمعی از نویسندگان؛ تدوین: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی. - قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۸۶.

۲۸۸ ص. - قیمت: ۱۸۰۰۰۰ ریال ISBN: 978 - 964 - 531 - 093 - 4

کتابنامه: ص [۲۷۹] - ۲۸۸؛

۱- ایران - تاریخ - انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ - علل. الف - نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی.

DSR ۱۵۵۱ / الف ۱۸

مجموعه انقلاب اسلامی

۳۳

انقلاب اسلامی (ویراست چهارم)

مؤلف: جمعی از نویسندگان

تدوین: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها

مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی

ناشر: دفتر نشر معارف

صفحه آرا: امیرحسین نائینی

نوبت چاپ: چهارم، تابستان ۱۳۸۶

تیراژ: ۱۰/۰۰۰ نسخه

بها: ۱۸۰۰ تومان

شابک: ۴ - ۰۹۳ - ۵۳۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز بخش:

مدیریت بخش نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، پلاک ۳، تلفن و نمابر ۱۷۷۴۴۶۱۶

فروشگاه شماره ۱: قم، خیابان شهدا، روبروی دفتر مقام معظم رهبری، تلفن: ۱۷۷۳۵۴۵۱

فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، چهار راه کالج، پلاک ۷۹۱، تلفن: ۸۸۹۱۱۲۱۲، نمابر: ۸۸۸۰۹۳۸۶

بخش پکتا: تهران، خیابان حافظ، نرسیده به چهارراه کالج، نبش کوچه بامشاد، پلاک ۱۵۲۵، تلفن: ۵ - ۸۸۹۲۰۴۰۳

نشانی الکترونیک: info@nashremaaref.ir | پایگاه اینترنت: www.nashremaaref.ir

سخن مرکز

کتابی که پیش روی دارید ویراست چهارم کتاب «انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخداد آن» است که به اساتید و دانشجویان گرامی تقدیم می‌شود. پس از انتشار ویراست دوم کتاب در تابستان ۱۳۷۸، تغییرات و اصلاحات به عمل آمده در ویراست اول، مورد استقبال صاحب‌نظران و دانشجویان محترم قرار گرفت، در عین حال، تلاش برای تهیه متنی کامل‌تر و دقیق‌تر، ما را بر آن داشت، تا با بهره‌گیری از نظرات ارسالی استادان و اندیشمندان، اصلاحات و تغییرات جدیدی در متن به عمل آوریم. با این همه مجدداً طی دو جلسه در تابستان ۱۳۸۳ ویراست سوم آن با حضور جمعی از صاحب‌نظران حوزه انقلاب اسلامی و مؤلفین محترم کتاب، مورد بحث و ارزیابی قرار گرفت و تلاش گردید تا از دیدگاهها و پیشنهادهای آنان جهت هرچه تکمیل‌تر شدن کار استفاده شود، مجموعه حاضر حاصل تلاش پنج‌نفر از نویسندگان به شرح ذیل است:

۱. دکتر مصطفی ملکوتیان؛ دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۲. دکتر محمدعلی حسینی‌زاده؛ عضو هیأت علمی دانشگاه مفید.
۳. دکتر سید صادق حقیقت؛ محقق حوزه و استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه مفید.

۴. دکتر عبدالوهاب فراتی؛ عضو هیأت علمی دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام.

۵. دکتر محمدرضا مرندی؛ عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی.

ضمن تقدیر و تشکر فراوان از زحمات بی‌شائبه نویسندگان محترم کتاب و همه کسانی که در تکمیل و بهتر شدن آن تلاش کرده‌اند، امید است متن حاضر مورد استقبال پژوهشگران، استادان محترم و دانشجویان عزیز قرار گیرد.

تهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها
مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی
گروه انقلاب اسلامی

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۵ سخن مرکز
۷ فهرست مطالب
۱۵ مقدمه
۱۷ درباره این ویراست

فصل یکم: مفاهیم و مباحث نظری

۱۹ - ۴۸

۲۱ ۱. مفهوم انقلاب و ویژگی‌های آن
۲۱ ۱ - ۱. مفهوم انقلاب
۲۲ ۱ - ۲. ویژگی‌های انقلاب
۲۲ ۱ - ۲ - ۱. نارضایتی عمیق از وضع موجود
۲۳ ۱ - ۲ - ۲. ظهور و گسترش ایدئولوژی(های) جدید جایگزین
۲۵ ۱ - ۲ - ۳. گسترش روحیه انقلابی
۲۶ ۱ - ۲ - ۴. رهبری و نهادهای بسیج‌گر

- ۲۷..... ۵- ۲- ۱. شرکت توده‌ها (مردمی بودن)
- ۲۹..... ۶- ۲- ۱. وجود عنصر خشونت
- ۳۰..... ۷- ۲- ۱. تغییر ساختارهای اجتماعی - سیاسی جامعه
- ۳۱..... ۳- ۱. تفاوت انقلاب با دیگر پدیده‌ها
- ۳۱..... ۱. اصلاح (رiform)
- ۳۲..... ۲. نهضت (جنبش)
- ۳۲..... ۳. کودتا
- ۳۲..... ۲. شورش
- ۳۲..... ۵. جنگ داخلی
- ۳۳..... ۲. تحلیل نظری انقلاب اسلامی
- ۳۳..... ۱- ۲. رویکردهای موجود در تحلیل انقلاب اسلامی
- ۳۵..... ۲- ۲. چند دیدگاه و نظریه مطرح پیرامون انقلاب و انقلاب اسلامی ایران
- ۳۵..... ۱- ۲- ۲. تداوم اسکاچپل
- ۳۶..... ۲- ۲- ۲. ماروین زونیس
- ۳۸..... ۳- ۲- ۲. نظریه جیمز دیویس و منحنی جی (J)
- ۴۰..... ۴- ۲- ۲. نظریه چالمرز جانسون
- ۴۱..... الف) از بین رفتن تعادل (رکود قدرت)
- ۴۲..... ب) ناسازگاری نخبگان حکومتی
- ۴۲..... ج) عوامل شتاب‌زا
- ۴۳..... ۵- ۲- ۲. میشل فوکو
- ۴۴..... ۳- ۲. تحلیل نظری انقلاب‌ها و انقلاب اسلامی
- ۴۵..... ۱- ۳- ۲. چارچوبی نظری در باره جرایم و چگونگی وقوع انقلاب‌ها
- ۴۶..... ۲- ۳- ۲. جرایم و چگونگی وقوع انقلاب اسلامی ایران
- ۴۶..... ۱. نارضایتی عمیق از شرایط حاکم
- ۴۷..... ۲. پذیرش و گسترش ایدئولوژی اسلامی
- ۴۷..... ۳. گسترش روحیه انقلابی
- ۴۸..... ۴. نقش‌آفرینی رهبری و نهادهای بسیج‌گر

فصل دوم: زمینه تاریخی قیام تنباکو و مشروطه

۴۹ - ۶۸

۱. اوضاع ایران در قرن ۱۹ میلادی (۱۳ هجری) ۵۱
۲. قیام تنباکو (۱۲۷۰ ش.) ۵۴
۳. اصلاح نظام سیاسی: قیام مشروطه ۵۶
- ۱ - ۳. شکل‌گیری قیام ۵۶
- ۲ - ۳. روحانیت و قیام مشروطیت ۶۰
- ۳ - ۳. روشنفکران و قیام مشروطیت ۶۳
- ۳ - ۴. ناکامی مشروطه ۶۵
- ۱ - ۳ - ۴. عوامل درونی ۶۵
- ۲ - ۳ - ۴. عوامل بیرونی ۶۷

فصل سوم: دولت استبدادی شبه مدرن و به قدرت رسیدن رضاخان

۶۹ - ۸۰

۱. از کودتا تا سلطنت (۱۲۹۹ - ۱۳۰۴) ۷۱
۲. اقدامات سیاسی و فرهنگی دولت رضا شاه ۷۵
- ۱ - ۲. استبداد و خشونت ۷۵
- ۲ - ۲. ستیز با مذهب و نهادهای مذهبی ۷۷
- ۲ - ۲. باستانگرایی ناسیونالیستی و سیاست یکپارچه‌سازی قومی و فرهنگی ۷۹
۳. سقوط رضا شاه ۸۰

فصل چهارم: سلطنت محمدرضا پهلوی

۸۱ - ۱۰۸

۱. اشغال ایران و پیامدهای آن ۸۳
۲. نهضت ملی‌شدن صنعت نفت (۱۳۲۹ - ۱۳۳۲) ۸۵
۳. سال‌های پس از کودتا ۸۹
۴. قیام امام خمینی ره ۹۱
۵. قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ ۹۳

- ۹۵..... ۶. تشدید وابستگی و استبداد (۱۳۴۳ - ۱۳۵۵).
- ۹۷..... ۷. آغاز مخالفت‌های علنی.....
- ۱۰۰..... ۸. طوفان انقلاب، آغاز فروپاشی نظام سیاسی.....

فصل پنجم: تحلیلی بر ساختار دولت پهلوی دوم

۱۰۹ - ۱۳۳

- ۱۱۱..... ۱. ساختار سیاسی دولت پهلوی پس از کودتا.....
- ۱۱۱..... ۱ - ۱. شاه و دربار.....
- ۱۱۴..... ۲ - ۱. ارتش.....
- ۱۱۵..... ۳ - ۱. ساواک.....
- ۱۱۶..... ۴ - ۱. احزاب وابسته.....
- ۱۱۸..... ۵ - ۱. نقش نفت در اقتصاد سیاسی.....
- ۱۲۱..... ۶ - ۱. ناسیونالیسم شاهنشاهی.....
- ۱۲۱..... ۷ - ۱. وابستگی به امریکا.....
- ۱۲۴..... ۲. اوضاع اقتصادی ایران در سال‌های ۱۳۳۲ - ۱۳۵۷.....
- ۱۲۸..... ۳. بحرانها و آسیب‌های دولت پهلوی.....

فصل ششم: مخالفان دولت پهلوی

۱۳۳ - ۱۶۴

- ۱۳۵..... ۱. مارکسیست‌ها و چپ‌گرایان.....
- ۱۳۸..... ۱ - ۱. حزب توده.....
- ۱۳۹..... ۲ - ۱. سازمان چریک‌های فدائی خلق.....
- ۱۴۰..... ۳ - ۱. سازمان مجاهدین خلق ایران.....
- ۱۴۲..... ۲. ملی‌گرایان مشروطه‌خواه.....
- ۱۴۴..... ۱ - ۲. جبهه ملی دوم.....
- ۱۴۵..... ۲ - ۲. نهضت آزادی.....
- ۱۴۶..... ۳. مخالفان مذهبی.....
- ۱۵۰..... ۱ - ۳. دکتر علی شریعتی.....
- ۱۵۱..... ۲ - ۳. آیت‌الله مرتضی مطهری.....

- ۳-۳. سازمان‌ها و احزاب مذهبی..... ۱۵۲
- ۳-۳-۱. جمعیت فدائیان اسلام..... ۱۵۳
- ۳-۳-۲. هیأت‌های مؤتلفه اسلامی..... ۱۵۵
- ۳-۳-۳. حزب ملل اسلامی..... ۱۵۵
- ۳-۳-۴. روحانیت..... ۱۵۶
- ۳-۳-۴-۱. نفوذ اجتماعی..... ۱۵۹
- ۳-۳-۴-۲. انسجام و سازماندهی..... ۱۶۰
- ۳-۳-۴-۳. رهبری امام خمینی علیه السلام..... ۱۶۱
۴. تحلیل نظری پیروزی انقلاب اسلامی..... ۱۶۱

فصل هفتم: زندگی و اندیشه امام خمینی علیه السلام

۱۶۵ - ۱۷۶

۱. زندگی و زمانه امام خمینی علیه السلام..... ۱۶۷
۲. اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام..... ۱۶۹
- ۲-۱. نفی سلطنت..... ۱۶۹
- ۲-۲. نقد مشروطیت..... ۱۷۰
- ۲-۳. نظریه حکومت اسلامی و ولایت فقیه..... ۱۷۱
۳. امام و رهبری سیاسی..... ۱۷۳
- ۳-۱. شیوه‌ها و استراتژی‌های مبارزه سیاسی..... ۱۷۳
- ۳-۱-۱. مردمی کردن مبارزه سیاسی..... ۱۷۳
- ۳-۱-۲. مذهبی کردن مبارزه..... ۱۷۴
- ۳-۱-۳. پرهیز از مشی مسلحانه..... ۱۷۴
- ۳-۱-۴. حفظ اتحاد و انسجام..... ۱۷۵
- ۳-۲. محبوبیت و نفوذ مردمی امام..... ۱۷۶

فصل هشتم: تحولات عصر جمهوری اسلامی

۱۷۷ - ۱۹۲

۱. تحولات و رخدادهای داخلی..... ۱۷۹
- ۱-۱. دوره انتقال قدرت و مشکلات تثبیت نظام سیاسی جدید..... ۱۷۹

- ۱۸۱ ۱ - ۱ - ۱. تشکیل دولت موقت
- ۱۸۳ ۲ - ۱ - ۱. منازعات داخلی گروهها
- ۱۸۳ ۱ - ۲ - ۱. سازمان چریک‌های فدایی خلق
- ۱۸۳ ۳ - ۲ - ۱. بیکار
- ۱۸۴ ۳ - ۲ - ۱. حزب توده
- ۱۸۶ ۲ - ۱. دورهٔ تثبیت نظام (۱۳۶۲ - ۱۳۶۸)
- ۱۸۷ ۳ - ۱. دوره بازسازی اقتصادی (۱۳۶۸ - ۱۳۷۶)
- ۱۸۸ ۴ - ۱. دوره توسعه سیاسی (۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴)
- ۱۸۸ ۵ - ۱. دوره اصولگرایی
- ۱۸۸ ۲. تحولات و رخداد‌های خارجی

فصل نهم: بازتاب انقلاب اسلامی ایران

۱۹۳ - ۲۰۸

- ۱۹۵ ۱. بازتاب انقلاب اسلامی بر نظریه‌های سیاسی
- ۱۹۸ ۲. بازتاب انقلاب اسلامی بر مسائل راهبردی قدرت‌های بزرگ
- ۲۰۱ ۳. انقلاب اسلامی و حرکت‌های انقلابی در جهان اسلام

فصل دهم: نگاهی به کارنامه نظام جمهوری اسلامی

۲۰۹ - ۲۳۰

- ۲۱۱ ۱. مفهوم کارآمدی
- ۲۱۲ ۲. مقایسه امکانات و شرایط اقتصادی کشور در دو دوره قبل و بعد از انقلاب
- ۲۱۴ ۳. کارنامه جمهوری اسلامی بر اساس شاخص‌های توسعه یافتگی
- ۲۱۴ ۱ - ۳. رشد علمی و آموزشی
- ۲۱۶ ۲ - ۳. کشاورزی و دامداری
- ۲۱۷ ۳ - ۳. وضعیت روستاها
- ۲۱۷ ۴ - ۳. صنایع
- ۲۱۸ ۵ - ۳. صنایع نظامی
- ۲۱۹ ۶ - ۳. مبارزه با مواد مخدر

۲۱۹	۳-۷. فرهنگ و هنر
۲۲۰	۳-۸. بهداشت و سلامت
۲۲۱	۳-۹. خدمات رسانی
۲۲۱	۳-۹-۱. گاز شهری
۲۲۱	۳-۹-۲. آب سالم و بهداشتی
۲۲۲	۴. بررسی سه شبهه مطرح
۲۲۲	۴-۱. نرخ رشد جمعیت
۲۲۳	۴-۲. ارزش پول ملی
۲۲۴	۴-۳. بررسی افزایش قیمت‌ها و قدرت خرید مردم
۲۲۶	۵. عوامل دخیل در قضاوت منفی افراد نسبت به وضع موجود

فصل یازدهم: مقایسه انقلاب اسلامی با سایر انقلاب‌ها

۲۳۱ - ۲۴۰

۲۳۳	مقایسه شرایط چهارگانه در انقلاب‌ها
۲۳۳	۱. نارضایتی از وضع موجود
۲۳۴	۱-۱. حرکت‌ها و شورش‌های پیشین
۲۳۴	۱-۲. شورش‌ها، اعتصابات و درگیری‌های نهایی
۲۳۴	۱-۳. سقوط پایه‌های اقتدار و مشروعیت سیاسی
۲۳۵	۱-۴. گریز روشنفکران و نخبگان
۲۳۵	۱-۵. دیگر شاخص‌ها
۲۳۶	۲. گسترش ایدئولوژی‌های جدید جایگزین
۲۳۸	۳. گسترش روحیه انقلابی
۲۳۹	۴. نقش آفرینی رهبری و ساختارها

فصل دوازدهم: مسائل و چالش‌های بعد از انقلاب

۲۴۱ - ۲۷۶

۲۴۳	۱. ترمیدور یا حرکت دوری انقلاب‌ها
۲۴۹	۲. مردم‌سالاری دینی

- ۱ - ۲. تعریف و زمینه‌های تاریخی - اجتماعی دموکراسی (مردم‌سالاری) ۲۴۹
- ۲ - ۲. مبانی، اصول و ویژگی‌های مردم‌سالاری (دموکراسی) ۲۵۱
- ۳ - ۲. دین و دموکراسی ۲۵۱
۳. رابطه ایران و آمریکا و مسئله فلسطین ۲۵۳
- ۱ - ۳. رابطه ایران و آمریکا ۲۵۳
- ۲ - ۳. مسئله فلسطین، نقطه اوج تعارض ایران با آمریکا ۲۵۶
۴. جهانی‌شدن ۲۵۸
- ۱ - ۴. تعریف جهانی‌شدن ۲۵۸
- ۲ - ۴. آثار و ویژگی‌های جهانی‌شدن ۲۶۱
- ۳ - ۴. جهانی‌شدن و جهان سوم ۲۶۳
- ۴ - ۴. جهانی‌شدن، تجددگرایی و پسا تجددگرایی ۲۶۴
- ۵ - ۴. جهانی‌شدن و دین اسلام ۲۶۶
- ۶ - ۴. جهانی‌شدن و جمهوری اسلامی ایران ۲۶۸
۵. نظریه‌های پایان تاریخ و برخورد و گفتگوی تمدنها ۲۶۸
- ۱ - ۵. نظریه پایان تاریخ ۲۶۹
- ۲ - ۵. نظریه برخورد تمدنها ۲۷۰
- ۳ - ۵. ایده گفتگوی تمدنها ۲۷۴

کتابنامه

۲۷۷ - ۲۸۸

- منابع فارسی ۲۷۹
- منابع لاتین ۲۸۷

درباره این ویراست

خوشبختانه کتاب انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخداد آن از همان ابتدا با استقبال چشمگیر اساتید محترم و دانشجویان گرامی روبه‌رو شد. در مقابل، مجموعه نویسندگان در هر ویراست بر خود لازم دیدند با در نظر گرفتن انتقادات و پیشنهادات، گامی به جلو نهند و نقائص کتاب را رفع نمایند. اینک در ویراست چهارم با چند تغییر عمده روبه‌رو هستیم:

۱. کم‌کردن حجم مباحث تاریخی: در این کتاب سعی شده مباحث تحلیلی جانشین مباحث تاریخی و تکراری شود. علاوه بر آن، ریشه‌های انقلاب را به زمان‌های دور نبردیم، و با توجه به آنچه دانشجویان در دوران دبیرستان خوانده‌اند، مباحث قیام تنباکو و نهضت مشروطه را به اجمال بررسی کردیم.

۲. توجه به جنبه‌ها و ریشه‌های فرهنگی انقلاب اسلامی: یکی از انتقادات وارد شده به ویراست سوم آن بود که با پررنگ شدن صبغه تحلیل‌های سیاسی و اقتصادی، مسائل فرهنگی به حاشیه رانده شده‌اند. سعی نویسندگان کتاب آن بوده که ضمن توجه به مسائل و ریشه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی انقلاب، مسائل فرهنگی نیز به حد شایسته مدنظر قرار گیرند.

۳. ادغام بحث نظریه‌های انقلاب و چارچوب نظری: در ویراست سوم، این دو بحث از هم جدا بودند و سنگین‌شدن مباحث مربوط به نظریه‌های انقلاب باعث می‌شد برخی اساتید از آن صرف نظر نمایند. در این ویراست این دو بحث در یک فصل آمده و نظریه‌های انقلاب به شکل ساده‌تری بیان شده است. یکی از اهداف بیان نظریه‌ها نشان دادن ناتوانی بیشتر این نظریه‌ها در تحلیل رخداد و پدیده‌ی منحصر به فرد انقلاب اسلامی ایران است.

۴. اضافه کردن مسائل پس از انقلاب: در این ویراست به شکل وسیع‌تر به مسائل عصر جمهوری اسلامی پرداخته‌ایم. فصل هشتم به تحولات داخلی و خارجی این دوره می‌پردازد، و در عین حال به ذکر حوادث به شکل توصیفی محدود نمی‌شود. فصل نهم در بردارنده بازتاب و تأثیرات انقلاب اسلامی بر جنبش‌های اسلامی جهان اسلام و حتی مباحث نظری است. فصل دهم، به بررسی و ارزیابی اجمالی کارنامه عملکرد نظام جمهوری اسلامی و کارگزاران آن می‌پردازد و فصل یازدهم انقلاب ایران را در ابعاد مختلف با دیگر انقلاب‌ها مقایسه می‌کند. فصل دوازدهم نیز برخی از مهم‌ترین چالشها و مسائل نظری مطرح را به بحث می‌گذارد. حرکت دوری انقلاب‌ها، مردم‌سالاری دینی، رابطه ایران و آمریکا و مسئله فلسطین، جهانی‌شدن و در نهایت نظریه‌های پایان تاریخ، برخورد و گفتگوی تمدنها در این فصل مورد بحث قرار می‌گیرند.

توصیه نویسندگان به اساتید ارجمند آن است که با تبدیل درس از حالت تک‌گو (مونولوگ) به حالت گفتگو (دیالوگ) و واگذاری پژوهش‌ها و تحقیقات علمی به دانشجویان، زمینه بحث دو طرفه - به خصوص در فصول هشتم به بعد - را آماده سازند. مطالب کتاب، چه در مبانی نظری و چه در رخدادهای انقلاب اسلامی و مسائل عصر جمهوری، به شکلی طراحی شده‌است که امکان بحث و گفتگو از جانب استاد و دانشجو را باز می‌گذارد. در پایان امیدواریم همچنان از نظرات و پیشنهادهای سودمندتان بهره‌مند شویم.

مجموعه نویسندگان